

empirickou cestou. Autor si neví rady s odpovědí na otázku, co toto v budoucnosti přinese. Domnívá se, že nejde jen o novou situaci, ale i o nové úkoly, které přísluší sovětským sociologům ve složitě se měnící společnosti. Nakonec se může ukázat správným, že „jak jde sociologie, tak jde i lid“ („... as sociology goes, so goes the nation“).

Autor, který se specializoval v politické sociologii, žil a studoval v SSSR před válkou a od té doby vykonával do Svazu několik studijních cest. Z obšáhých a poměrně typických, správně volených citací lze vyvozovat, že usiluje o objektivní, pokrokový přístup k dané látce. Práce, o níž byl projevem na Západě zájem, potvrzuje názor, že sovětské zkušenosti mohou být kapitalistickým zemím prospěšné. Tím větší význam mají pro nás, zejména pro naši rodici se sociologií práce. Pokud se týká hlavní, spiskem nadhozené problematiky, dlužno podle našeho názoru vycházet především z toho, že socialismus má být organizací společnosti, budovanou na vědeckých základech. Proto v socialistickém státě musí být i celá jeho politika vědecky podložena a úzce spjata s ostatním kulturním a vědeckým životem. Tak vzniká i funkční vztah mezi politikou a sociologií v socialistické společnosti, projevující se tím, že na jedné straně výsledky vědeckých výzkumů nutně slouží politice, jež se o ně opírá a jež na druhé straně podporuje všestranně každou vědeckou práci a musí tudíž přispívat i k rozvoji sociologie. Tuto souvztažnost, zdá se, G. Fischer přehlédl nebo nedocenil.

František Potužil

William Kornhauser, *The Politics of Mass Society*

The Free Press, New York, Fourth Printing 1965, str. 256

Kniha W. Kornhausera patří mezi práce, jejichž problematiku jsme u nás do poslední doby jak ve filosofii, tak v sociologii fakticky opomíjeli. Pokud se vyskytly v socialistických zemích zmínky o problematice masové společnosti v západní sociologii, byly to obvykle jen apriorní odsudky s poukazem na to, že pojmy a problémy tohoto zaměření patří mezi ideologické konstrukce, že jde o sociálně psychologické termíny apod. Objektivní smysl prací zabývajících se problematikou masové společnosti se viděl především v reakčních snahách obhájit v terminologii elity vládnoucí třídy, a v kritickém vztahu k apatii, lhostejnosti a účasti mas v nedemokratických hnutích byl spatřován jen výraz pomluv a odmítavého vztahu k lidu, k lidovým masám.

Tento postoj je dnes již neudržitelný a také velmi málo účinný jak z hlediska výsledků této teoretické pseudokritiky, tak i z hlediska objasnění a analýzy reálných problémů, které jsou v koncepci masové společnosti skrytě obsaženy. Nemusíme přece souhlasit s aristokratickým nebo protikomunis-

tickým zaměřením některých autorů, kteří píšou o masové společnosti, ale reálnou problematiku nebo její zkrácenou interpretaci v podobných pracích jsme povinni rozšířovat a ukázat její skutečný praktický i teoretický význam. Zabývat se otázkami, které se skrývají v koncepci masové společnosti, je také důležité proto, že tato koncepce je těsně spjata s další velmi významnou a námi rovněž opomíjenou oblastí problémů, které jsou stručně vyjádřeny v pojmu „masová kultura“.

W. Kornhauser rozhodně nesympatizuje s marxismem, ani se netají tím, že komunismus zcela jednoznačně a bez argumentů zařazuje mezi totalitní hnutí, a společenský systém jím vedený mezi totalitní systémy. Ale toto netvoří jádro jeho práce. Ve své práci, která kromě předmluvy a úvodu se skládá ze tří částí, z nichž každá má čtyři kapitoly a celá kniha pak ještě stručný závěr, se pokouší o vyjasnění a přesnější určení některých pojmů a především pak základního pojmu celé práce — pojmu masová společnost. Současně používá pojmy, které převzal odjinud, bez vysvětlení jejich obsahu (to se týká zejména pojmu elity). V úvodu se snaží specifikovat hlavní cíle své práce. Přes určité nedůslednosti formulací můžeme zjistit, že mu jde především o rozlišení mezi společností masovou a společností sociálního pluralismu, dále o to, jak proměnlivost charakteru sociálních vztahů individuů ovlivňuje jejich receptivitu nebo odpor vůči výzvám totalitních hnutí; v této souvislosti zdůrazňuje, že koncepce masové společnosti je užitečná pro analýzu zdrojů extrémních tendencí v masové společnosti. Nakonec jde autorovi také o rozlišení institucí masových a totalitních, protože se domnívá, že nelze používat označení masová společnost na každou moderní industrializovanou společnost.

V první části práce se autor zaměřuje na zkoumání intelektuálních zdrojů teorie masové společnosti. Domnívá se, že jeden zdroj má své kořeny v reakci na revoluční změny v Evropě, zvláště pak ve Francii po její velké buržoazní revoluci. Druhý směr je určitou reakcí na růst totalitních režimů ve 20. století (Německo, Itálie a — zcela v duchu běžných liberálních politických teorií západní sociologie — i Sovětské Rusko). Kritika masové společnosti může být buď aristokratická nebo demokratická. Aristokratická kritika se soustřeďuje na obranu hodnot vládnoucích elit proti stále rostoucí účasti a vlivu mas v kapitalistické porevoluční společnosti. Demokratická kritika masové společnosti se soustřeďuje na obranu demokratických hodnot proti růstu moci elit, proti jejich totální dominanci. Mezi představitele aristokratické kritiky řadí Kornhauser Burckhardta a Le Bona, mezi představitele demokratické kritiky 20. století K. Mannheim a Ortega y Gasset. Mezi současné kritiky masové společnosti a jejich totalitních tendencí řadí autor Hannah Arendtovou a E. Lederera. Kornhauser po vyličení negativních výtek obou směrů, které kritizují ma-

sovou společnost, dospívá k závěru, že obě jsou vlastně velmi jednostranně a že teprve jakousi syntézou aristokratické a demokratické kritiky masové společnosti a jejím doplněním je možné vypracovat vhodnou koncepci analýzy masové společnosti a totalitních tendencí, které v ní vznikají a působí, a které ji mohou zničit a přeměnit ve společnost totalitní. Autorova výchozí koncepce se opírá o předpoklad, že masová společnost existuje tam, kde došlo k významným změnám ve vzájemných vztazích mezi vládnoucí elitou a lidovými masami, čili, jak Kornhauser říká, ne-elitou. V některých zemích po rozkladu tradiční společnosti a její aristokratické autoritativní elity, se vzrůstem vlivu mas, dochází k tomu, že vládnoucí elita je silně přístupná vlivům a tlakům ne-elit a naopak, dříve tradiční autoritou ovládaná masa je nyní atomizována a rozptýlena a neorganizována a tudíž velmi způsobila a vhodná pro manipulaci a mobilizaci ve směru masového, ba přímo totalitního hnutí. Tyto dva základní rysy masové společnosti — přístupnost elity vlivům a tlakům ne-elit a způsobnost (vhodnost) masy podléhat mobilizačním a manipulačním tendencím jsou ještě doplněny nedostatkem nezávislých skupin mezi státem a rodinou, absencí sociální skupinové samosprávy. Nedostatek těchto zprostředkujících samosprávných institucí a organizací způsobuje, že přístupnost elit intervencí ze strany ne-elit a vhodnost mas pro mobilizaci a manipulaci ze strany elity je bezprostřední, je přímá. Masová společnost se vyznačuje převahou přímé akce a neorganizovaného, tj. v rámci systému zprostředkujících legálních a ústavních organizací nezachyceného a neusměrněného hnutí. Při rozboru politických jevů jako je masové jednání, masové hnutí a takzvaná přímá akce vychází najevo, oč vlastně Kornhauserovi jde. Je pro aktivitu mas, lidu, brojí proti masové apatii, ale je současně proti masovému hnutí a masovému chování, jehož nebezpečí vidí v tom, že překračuje rámec běžné, pokojné legality klidných etap společenského vývoje a ohrožuje nebo ruší demokratické instituční procedury, které prý zaručují právo volby většiny při respektování práv menšiny. Masové hnutí přímé akce popírá úctu k principům svobodné soutěže a veřejné diskuse jako základny pro kompromisní řešení konfliktních zájmů.

Ideálem Kornhausera je společnost pluralistická, kde vládnoucí elita není jednoznačně vystavena tlaku masy a naopak masa není bezprostředně manipulována a jednoznačně mobilizována elitou. Jde mu o vytvoření jakýchsi zprostředkujících článků mezi elitou a masou, které je od sebe oddělují a současně umožňují doplňování a výběr elity zdola, a přitom zaručují elitě i ne-elitě určitou relativní samostatnost. Těmito zprostředkujícími články jsou instituce a organizace, které spojují skupiny s osobními vztahy (rodiny) s celostátní abstraktní organizací. Tyto instituce jsou legálními organizacemi lokální a skupinové samosprávy, která prý zabráňuje procesu izolace a atomizace

jednotlivce a určitými zákonem stanovenými normami a procedurami umožňují prosazení různých zájmů a potřeb, aniž by nutně vznikalo masové hnutí přímé akce, jehož rozmach ohrožuje pluralistickou společnost, vede k růstu masového chování, jež v sobě skrývá nebezpečí totalitních tendencí a možného přechodu společnosti masové ke společnosti totalitní. Když se začneme do dalších částí Kornhauserovy knihy, zjistíme, že koncepce pluralistické společnosti je skutečně určitou ideologickou konstrukcí, jejímž předobrazem jsou konkrétní kapitalistické společnosti s tradičním buržoazně demokratickým zřízením a silnými prvky místní a skupinové samosprávy. To jsou především USA, Anglie a některé skandinávské země. To jsou země, kde podle autora nedošlo k prudkému a nebezpečnému přechodu od staré feudální společnosti k nové, kde narušení pevnosti staré autority nevedlo k uvolnění a dezintegraci společnosti a vztahů a pout jednotlivce ke společenskému celku. Byla vytvořena postupně nová autorita moci, byl zachován a rozvíjen princip samosprávy jako zprostředkující článek mezi jednotlivcem a státem. Elita v těchto zemích je kontrolována zdola ne-elitou, ale přitom si zachovává určitou relativní samostatnost a nezávislost. Existuje možnost výměny elity nebo jejího doplňování na základě demokraticky stanovených zásad a procedur, existuje zde soutěž, možnost volby, ochrana menšiny a jejich práv. Naproti tomu země, kde došlo k příliš rychlému zlomu staré autority, nebo kde nebyla vytvořena a zajištěna stabilita autority nové, kde je málo zprostředkujících institucí, jsou ohroženy růstem masového hnutí a přímé akce. Tyto země skýtají příklady velkého rozvoje masového hnutí, které je přístupné totalitní mobilizaci a ovlivnění. Jsou to země masové společnosti, kterým hrozí nebezpečí totalitního režimu tím, že masové hnutí, které se v těchto zemích rozvíjí, se přemění v hnutí totalitní. Totalitní společnost na rozdíl od společnosti masové vytváří a přímo podporuje rozvoj různých institucí a organizací, které tvoří intermedialní strukturu. V pluralistické společnosti je tato struktura základem relativní nezávislosti a samostatnosti jak elity, tak i ne-elit, kdežto v totalitní společnosti jsou zprostředkující instituce kontrolovány a řízeny shora, jsou nástrojem upevňování moci elity.

Mezi země, kde existuje slabá intermedialní struktura, řadí autor Francii a Itálii; mezi klasické země, kde došlo k růstu masového hnutí, negativních rysů masové společnosti a k přechodu k totalitní společnosti, řadí Německo, Itálii a Rusko. Je zřejmé, že autorova koncepce je ideologickou konstrukcí, odrážející určité reálné historické procesy 20. století v křivém zrcadle schématu. Pluralistické společnosti jsou země, kde byl zachován starý tradiční systém buržoazní demokracie, parlamentarismu a určitých prvků místní a skupinové samosprávy. Masové společnosti představují vývojové fáze některých zemí, kde byl zlikvidován buržoazně demokratický režim a nastolen režim totalitní,